

Відгук
отримано 25.05.2026
Голова казової
спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.123
доктор педагогічних наук,
професор Олексюк
Ольга Миколаївна

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.123
в Київському столичному університеті
імені Бориса Грінченка,
доктору педагогічних наук, професору,
завідувачу кафедри музикознавства
та музичної освіти
Факультету музичного мистецтва
і хореографії
Ользі ОЛЕКСЮК

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора мистецтвознавства, професора,
професора кафедри музичного мистецтва Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв Ольги ЗОСІМ на дисертаційну роботу Рафаїла ГАСАНОВА
«Книга псалмів в українській академічній хоровій музиці кінця ХХ – початку
ХХІ століття», подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 025 Музичне мистецтво

1. Актуальність дисертаційного дослідження. На зламі ХХ–ХХІ століть в українському суспільстві відбулася масштабна світоглядна трансформація. Здобуття Україною незалежності та скасування радянських ідеологічних табу зумовили потужний релігійний ренесанс. У цьому контексті біблійна *Книга псалмів* постала як одне з найпотужніших концептуальних джерел, що згуртувало навколо себе творчі пошуки провідних представників сучасної української композиторської школи. Звернення митців до текстів Псалтиря стало філософсько-релігійним діалогом композиторів зі священним словом, спробою крізь призму давньої біблійної поезії віддзеркалити трагізм, надії та духовні запити людини зламу епох. Масштабність цього художнього феномену в українській музиці зазначеного періоду вражає, оскільки втілення Псалтиря віднаходимо в творчості таких знакових фігур, як Євген Станкович, Леся Дичко, Олександр Яковчук, Вікторія Польова, Ганна Гаврилець та багатьох інших.

Сучасні інтерпретації Псалтиря вийшли за межі літургійного побутування, а їх музика органічно сполучає риси канонічної церковної творчості з фольклором та найновішими техніками композиторського письма. Унаслідок такого синтезу суттєво оновилася музична мова хорових творів, в тому числі й на тексти *Книги псалмів*, відбулася індивідуалізація стильових засобів, збагатилася музична драматургія та архітектоніка циклічних форм.

Концентрація уваги довкола текстів *Книги псалмів* потребує наукової рефлексії, адже кожен із митців у своїй творчості переосмислює як біблійне джерело, так і традиції його втілення в музиці. Попри очевидну художню цінність і частоту виконання творів на тексти псалмів, в українському музикознавстві й досі немає цілісного дослідження, яке б структурувало цей величезний корпус різножанрових композицій. Багато знакових хорових циклів і мініатюр кінця ХХ – початку ХХІ століття розглядалися побіжно, фрагментарно або виключно в межах характеристики творчого доробку окремих митців. Необхідність ліквідувати ці лакуни, зокрема окреслити форми музичної адаптації сакральних текстів *Книги псалмів* у творчості сучасних українських композиторів робить обрану тему актуальною. Цінність роботи підсилюється її безпосереднім виходом на виконавську практику та педагогічну діяльність, оскільки комплексний аналіз семантики й композиційної структури творів на тексти *Книги псалмів* забезпечує диригентів і хормейстерів надійним теоретичним інструментарієм для їх осмисленої інтерпретації.

2. Наукова новизна результатів дисертації. Наукова новизна дисертаційного дослідження Р. Гасанова є беззаперечною, оскільки в роботі уперше систематизовано основні жанрові зразки утілень текстів Псалтиря в українській академічній хоровій музиці кінця ХХ – початку ХХІ століття; комплексно розглянуто значний корпус різножанрових творів на основі псалмів в українській академічній хоровій музиці кінця ХХ – початку ХХІ століття; введено в науковий обіг та детально проаналізовано хоровий концерт О. Яковчука «Які любі оселі Твої, Господи» (Пс. 83); хорові мініатюри Є. Станковича (Пс. 27), Л. Дичко (Пс. 67), Г. Гаврилець (Пс. 142), В. Польової (Пс. 1, 2, 3, 90); хоровий цикл О. Яковчука «Псалми царя Давида»; набули

подальшого розвитку питання феномену духовності в українській музичній культурі; жанрово-стильові аспекти вивчення української академічної хорової музики кінця ХХ – початку ХХІ століття. Наукові результати дисертаційної роботи Р. Гасанова дозволили виявити багатоваріантність композиторських інтерпретацій *Книги псалмів* у сучасній українській академічній хоровій музиці.

3. Теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

Теоретичне значення дисертації Р. Гасанова полягає в окресленні закономірностей осмислення духовного змісту сакральних текстів сучасними митцями, виявленні особливостей репрезентації духовного досвіду людини в хорових жанрах. Практична цінність роботи полягає в можливості використання її результатів у науковій та педагогічній діяльності, у концертній практиці. Аналітична частина дослідження може увійти до лекційних курсів з історії української музики, історії хорового мистецтва, аналізу музичних творів, а також стати дороговказом у практичній діяльності хормейстерів та регентів.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження забезпечується сучасними науковими підходами та ґрунтовним теоретико-методологічним фундаментом. Теоретичною базою дисертації стали роботи з культурології, філософії, теології, літературознавства, присвячені книзі Псалтир, праці з історії української музики, наукові розвідки з проблематики української духовної музики та української хорової музики кінця ХХ – початку ХХІ століття. У дисертації задіяно низку методів, зокрема історичний, історико-культурний, жанрово-стильового аналізу, семантичний, компаративний, інтерпретологічний, які дозволили осмислити хорові твори на псалтирні тексти сучасних композиторів як художнє явище, що відображає специфіку функціонування сакральних жанрів в українському культурно-мистецькому просторі кінця ХХ – початку ХХІ століття.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією. Наукове завдання дисертаційної роботи Р. Гасанова виконано на високому рівні. У роботі чітко сформульовано мету та завдання, обрано релевантні наукові методи. Представлений текст засвідчує, що здобувач оволодів науковою методологією, здобув необхідні для рівня доктора філософії

компетенції та успішно використовуватиме їх в подальшій науковій роботі і практичній діяльності.

6. Апробація результатів дисертації. Результати дослідження висвітлені у 6 наукових працях: 3 статтях у виданнях, які включені до Переліку наукових фахових видань України (2 одноосібні та 1 у співавторстві), 3 публікаціях у збірках матеріалів наукових конференцій. Основні положення та результати дослідження презентувалися на 6 міжнародних та 4 всеукраїнських науково-практичних конференціях. Публікації за темою дисертації розкривають основні її положення.

7. Структура та зміст дисертації. Зміст дисертації Р. Гасанова «Книга псалмів в українській академічній хорівій музиці кінця ХХ – початку ХХІ століття» відповідає його меті й завданням. Робота складається зі вступу, трьох розділів з висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (166 позицій) та додатків. Обсяг дисертації становить 224 сторінки, з них основного тексту – 171 сторінка.

У вступі Р. Гасанов визначає актуальність теми дослідження, формулює її об'єкт, предмет, мету й завдання, зазначає аналітичну і теоретико-методологічну базу та наукову новизну, вказує на особистий внесок здобувача та зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, подає інформацію про апробацію результатів дослідження і публікації, зазначає практичне значення дисертації, окреслює структуру дисертаційної роботи.

Перший розділ – «Псалом як явище духовної культури та його місце в історії української музики ХVІІ – першої третини ХХ століття» – формує теоретичне та історичне підґрунтя роботи. Автор усебічно розглядає жанр псалма та його характеристику в науковій літературі. Він зазначає, що типологія *Книги псалмів* є різноманітною, оскільки багат шаровість текстів дозволяє застосовувати різні критерії. Особливо наголошено на значимості Псалтиря в українській культурі. Автором дисертації здійснено історичну ретроспективу української псалтирної поезії від бароко до початку ХХ століття. Наголошено, що у творчості М. Дилецького, М. Березовського, Д. Бортнянського, А. Веделя, А. Рачинського, С. Дегтярьова, М. Вербицького, І. Лаврівського, І. Біликовського,

В. Барвінського, В. Безкоровайного, Б. Кудрика, М. Лисенка, Л. Ревуцького тексти *Книги псалмів* посідали значне місце, збагативши скарбницю української духовної музики.

У другому розділі – «Історико-культурні аспекти розвитку української академічної духовної музики кінця ХХ – початку ХХІ століття» – окреслено соціокультурні та світоглядно-естетичні фактори, які визначили вектор розвитку української академічної музики духовного змісту зазначеного періоду. Автор характеризує особливості музики на сакральні тексти пострадянського періоду, концентруючись на соціокультурних аспектах та духовних детермінантах, які сприяли її оновленню у трьох основних різновидах – літургічному, паралітургічному та позалітургічному. Автор приділяє увагу творчості митців західної діаспори, серед яких А. Гнатишин, М. Кузан, З. Лавришин, А. Рудницький, І. Соневицький, М. Федорів, Ю. Фіала, оскільки у ХХ столітті саме «завдяки їхнім ініціативам і практичним зусиллям у західній діаспорі публікувалися й виконувалися духовні твори, представляючи дану тематику у різних напрямках: виконавському, творчому, освітньому та музикознавчому» (с. 76). На материковій Україні в радянські часи цей напрям творчості був під забороною, і духовна музика почала відроджуватися вже після проголошення незалежності України.

Особливу увагу в дисертації автор приділяє концепту духовності як чиннику оновлення української музики кінця ХХ – початку ХХІ століття. У роботі розкрито особливості світогляду В. Сильвестрова, Л. Дичко, М. Скорика, Г. Гаврилець, Є. Станковича, В. Степурка, О. Яковчука, І. Алексійчук. Автором встановлено, що у творчості цих митців «духовність постає як багат шарове явище, що поєднує традиційні релігійні основи з філософськими, культурними й навіть міжконфесійними інтерпретаціями» (с. 93). У роботі акцентовано увагу на тому, що морально-етичні настанови та світоглядні детермінанти мають важливе значення у творчості сучасних композиторів, особливо у творах на релігійну тематику, які стають підґрунтям жанрово-стильових рішень в інтерпретації сакральних текстів.

Третій розділ роботи – «Жанрово-стильові втілення духовного змісту текстів Книги псалмів у хоровій творчості українських композиторів кінця ХХ – початку ХХІ століття» – є аналітичним, де автор розкриває специфіку музичних втілень текстів *Книги псалмів* на прикладі хорових концертів Є. Станковича, Г. Гаврилець, О. Яковчука, хорових мініатюр Є. Станковича, Г. Гаврилець, І. Алексійчук, Л. Дичко, В. Польової, хорових циклів О. Яковчука, В. Степурка та І. Алексійчук. У роботі доведено, що в хорових концертах на основі текстів *Книги псалмів* Є. Станковича, Г. Гаврилець та О. Яковчука збережено деякі риси хорового концерту доби класицизму, водночас ці твори відбивають авторську індивідуальність митців в інтерпретації сакральних текстів завдяки оригінальним музичним рішенням. Хорові псалми Є. Станковича, Г. Гаврилець, І. Алексійчук, Л. Дичко, В. Польової розглянуто як мініатюри молитовного змісту, в яких тексти Псалтиря отримують музичну інтерпретацію у максимально концентрованих та лаконічних формах.

Хоровий цикл на тексти *Книги псалмів* як найбільш масштабний жанр, на думку автора дослідження, «уможливлює об'єднання кількох псалмів у єдине ціле, часто з наскрізним драматичним розвитком або спільною ідейною концепцією (відображення певних етапів духовного шляху людини, роздуми над одвічними питаннями буття, звернення до Бога у різних життєвих ситуаціях та ін.)» (с. 135). У хорових циклах О. Яковчука «Псалми царя Давида», В. Степурка «Монологи віків» та І. Алексійчук «Давидові псалми» було розкрито принципи композиційної єдності циклу та його стильової цілісності, а також охарактеризовано особливості взаємодії музики із сакральними текстами. Ці твори розглянуто в контексті неосакральних моделей сучасної творчості, в рамках яких композитори інтерпретують канонічні жанри крізь призму власного бачення.

Дисертація відзначається логічною будовою: у роботі послідовно вирішуються дослідницькі завдання, які в підсумку відповідно до окресленої мети забезпечують розв'язання основної наукової проблеми. Висновки роботи є переконливими та вагомими, вони відповідають поставленій меті й завданням, а результати дослідження мають теоретичне та практичне значення.

8. Дотримання академічної доброчесності. Вивчення тексту дисертації Р. Гасанова дозволило констатувати, що її автор дотримувався правил академічної доброчесності: у роботі не виявлено ознак плагіату, некоректних цитувань, фабрикацій та фальсифікацій. Дисертація є оригінальною та самостійною науковою працею, результати якої було отримано автором особисто.

9. Дискусійні положення та зауваження. Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Р. Гасанова, вважаємо за потрібне уточнити її деякі положення.

1. За якими критеріями були обрані для аналізу ті чи інші твори композиторів на псалтирні тексти, адже *Книга псалмів* є достатньо популярною серед сучасних українських митців?

2. У дослідженні розглянуто хорові твори на українські тексти *Книги псалмів*, за винятком Вікторії Польової, яка у своїй творчості звертається до церковнослов'янського тексту Псалтиря. Наскільки актуальними для української традиції є тексти псалмів латинською мовою, адже в доробку композиторському доробку українських митців є такі твори як «Miserere» Ганни Гаврилець, створений на латинський текст 50(51) псалма, двочастинний цикл «Псалми Давидові» для мішаного хору, солістів та симфонічного оркестру на тексти псалмів українською й латинською мовою, «Exaudi Domine vocem meam!» для мішаного хору а cappella, написаний на латинський текст 26(27) псалма, Остапа Мануляка та ін.

3. У роботі проаналізовано Псалом № 90 Вікторії Польової як приклад мистецької рефлексії на російсько-українську війну. Чи є у творчості українських композиторів, можливо, не лише у наших сучасників, хорові твори на псалтирні тексти, які стали мистецькою відповіддю на актуальні події?

10. Загальний висновок і оцінка дисертації. Аналіз дисертації Р. Гасанова «Книга псалмів в українській академічній хоровій музиці кінця ХХ – початку ХХІ століття» засвідчив, що робота є оригінальним дослідженням, яке має наукову новизну, теоретичне значення та практичну цінність. Дисертація виконана на високому науковому рівні та повністю відповідає спеціальності

025 Музичне мистецтво. Робота є належним чином апробована, наукові публікації відображають її зміст.

Дисертація Р. Гасанова «Книга псалмів в українській академічній хоровій музиці кінця ХХ – початку ХХІ століття», подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 Музичне мистецтво, є самостійним завершеним науковим дослідженням, яке відповідає «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 261(зі змінами), вимогам наказу Міністерства науки і освіти України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р. (зі змінами), не містить ознак порушення академічної доброчесності, що дає підстави для присудження Р. Гасанову ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 Музичне мистецтво.

Офіційний опонент:

доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри музичного мистецтва
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв

Ольга ЗОСІМ

